

ETIMOLOGIES PAREMIOLÒGIQUES

TONI GIMÉNEZ I FAJARDO

Cantant, músic i compositor

Rebut: 2020-01-27

Acceptat: 2020-02-15

RESUMEN: Este artículo es una muestra de etimologías paremiológicas. El autor se centra en la lengua y la cultura catalanas para ofrecernos una muestra de etimologías que pueden ser útiles tanto a los profesionales de la educación como a los lingüistas, etnógrafos y filósofos.

PALABRAS CLAVE: folklore, etnografía, filología, educación, filosofía.

RESUM: Aquest article és una mostra d'etimologies paremiològiques. L'autor se centra en la llengua i la cultura catalanes per a oferir-nos una mostra d'etimologies que poden ser útils tant per als professionals de l'educació com per als filòsofs.

PARAULES CLAU: folklore, etnografia, filologia, educació, filosofia.

Paremiological Etymologies

ABSTRACT: This article is a sample of paremiological etymologies. The author focuses on the Catalan language and culture to provide us with a sample of etymologies that may be useful to both education professionals and philosophers.

KEYWORDS: folklore, ethnography, philology, education, philosophy.

Presentació

Per a l'investigador nat és un plaer anar a l'origen de les coses, buscar les arrels, remenar en papers antics i escorcollar entre llibres i documents. Les etimologies paremiològiques són explicacions històriques que donen lloc a refranys, dites i frases fetes de caire popular, o sigui, que la gent ha fet seves. Corresponen a una cultura concreta i van passant, de generació en generació, a través del boca-orella. Aquí en teniu una mostra. Són útils per a la vida quotidiana i li serveixen tant al professional de l'educació com al filòleg i al filòsof, perquè sempre amaguen una certa forma de saviesa.

Voldria dedicar aquest article, d'una banda, al filòleg Joan Coromines, i, d'altra banda, al folklorista Joan Amades. Ambdós eren escorcolladors nats, i llegir les seves obres és un gaudi que no té preu.

A cosir i a cantar

Aquesta expressió popular prové dels gremis dels sabaters i sastres, que es passaven el dia cantant, ja que deien que així cosien millor. Fins i tot havien format cors i colles cantaires.

A la quinta forca

Fa referència a les forques dels penjats. N'hi havia una de situada al barri de la Trinitat de Barcelona, dalt d'un turó, conegut amb el nom de "turó de les forques". Habitualment, els que s'encarregaven de recollir els cossos de les diferents forques passaven per quatre llocs diferents de forques i la cinquena era la de la Trinitat, que, per ser la més llunyana, tothom anomenava "la quinta forca", en el sentit de llunyania.

A la taula d'en Bernat, qui no hi és no hi és comptat

Al·ludeix a l'orde dels monjos benedictins: quan el pare abat seia a taula per fer els àpats, ja ningú no podia fer-ho després d'ell.

A la tercera va la vençuda

75

Els romans clàssics dividien l'exèrcit en tres cossos. El primer cos era format per les forces de topament, o sigui, gent que servia com a "carn de canó", i anaven al davant. El segon cos anava armat amb piques i era gent brava. El tercer cos era format per la flor i nata de l'exèrcit, els més valents, veterans preparats que eren els que feien vèncer la guerra. D'aquí sorgeix aquesta expressió popular.

Acabar com el rosari de l'aurora

Al carrer Ponent de Barcelona (actualment, Joaquim Costa), en temps immemorials es resava un rosari que no deixava dormir el veïnat, ja que es feia de matinada, a punta d'alba. Tips de tanta murga, els veïns i veïnes van acabar a garrotades. Arran d'aquests fets, les autoritats van prohibir aquesta pràctica religiosa. D'aquí sorgeix aquesta expressió popular que fa referència a quan alguna cosa acaba malament.

Això és Can Seixanta

Hi ha dues versions sobre l'origen d'aquesta expressió: una fa referència al fet que Can Seixanta era el nom d'una fàbrica de teixits

amb molt desordre que hi havia al carrer La Riereta, al Raval de Barcelona. Curiosament, tenia la numeració 18-20-22 (que suma 60); l'altra versió diu que l'amo d'aquesta fàbrica tenia molts fills i, com que de vegades no els reconeixia, es defensava tot dient que en tenia seixanta perquè la gent veiés la feinada que tenia a sobre.

Això és de Perogrullo

Perogrullo era un personatge popular que deia veritats tan evidents que gairebé no feia falta ni pensar-les. Sembla ser que aquest personatge prové d'Astúries, on es troba la profecia de Pero Grullo.

Anar a escampar la boira

Prové d'una antiga pràctica de bruixeria: les bruixes voltaven pels camps sense ruta ni rumb fix en hores en què la boira hi feia presència.

Anar a fer punyetes

Les punyetes eren els elements decoratius que portaven els advocats i magistrats, i com que en aquesta professió molts raonaments són enrevessats i incomprensibles, ha quedat aquesta expressió popular per engegar algú al carall amb els seus raonaments.

Anar de capa caiguda

Prové dels temps en què es portaven capes i que, per l'efecte de la curvatura del cos, semblava que queien.

Anar de gorra

Aquesta expressió prové de l'època en què els servents i els criats duïen gorra mentre que els senyors duïen capell. Quan anaven a menjar a un hostal, l'hostaler comptava tants barrets i tants "de gorra", el menjar dels quals era pagat pels seus senyors.

Anar de parranda

En l'època del rei en Jaume I, les dones públiques van ser obligades a vestir de manera diferent de la resta de la societat. El rei les obligà a vestir-se amb un farbalà gros i ample a les faldilles que sobresortís molt per damunt de la resta del vestit, per fer-les inconfusibles. Aquest

farbalà era anomenat *parranda* i d'aquí que *anar-se'n de parranda* vulgui dir 'esbargir-se'.

Anar de vint-i-un botó

Aquesta expressió prové d'una peça de vestir que duien antany els guardes nocturns, amb tres rengleres de botons i set botons cada una, ben nets i brillants.

Anar-se'n a la francesa

Durant el segle XVIII, entre la gent benestant de la societat francesa es va posar de moda el costum de no acomiadar-se en acabar una reunió, fins al punt que fer-ho era considerat un tret de mala educació. D'aquí va sorgir l'expressió per reprovar el comportament de qui s'absentava d'una reunió sense comiat ni salutació.

Aquí hi ha gat amagat

Antigament era costum de posar els diners en una bossa en forma de gat, feta amb pell d'aquest animal, i enterrar-la en algun lloc secret. Hi havia persones que s'havien fet riques per haver trobat una d'aquestes bosses sota terra i d'aquí sorgeix l'expressió popular, que fa referència a quan algú aconsegueix alguna cosa de manera poc clara.

77

Armar-se la Marimorena

Mari Morena havia estat una tavernera de Madrid, una dona *pendenciera*, de pell morena i que sempre es trobava a punt per enfrontaments i baralles, d'aquí que *armar-se la marimorena* faci referència a brega i baralles.

Arrancar-se els cabells

Antigament, arrencar-se els cabells era símbol de dol per la mort d'un ésser estimat. Actualment s'utilitza en el sentit d'estar molt desesperat o, fins i tot, en to humorístic o irònic.

Brillar per la seva absència

Entre els romans clàssics hi havia el costum d'exhibir els retrats dels avantpassats del difunt en els actes fúnebres. Quan faltava la imatge

d'algun d'ells, es deia que brillaven per la seva absència, cosa que volia dir que es ressaltava que eren deutors, que havien fet alguna cosa mal feta o que s'havien comportat malament. D'aquí sorgeix aquesta expressió popular de caire irònic.

Cantar la canya

Era tocar una canya partida pel mig, de llarg a llarg, tot utilitzant-la com a instrument de percussió, però també com a instrument per dirigir i menar el bestiar.

Canviar de jaqueta

En l'època de la reforma luterana, els partidaris de cada tendència es distingien dels altres per les jaquetes que duïen. Com que el folre era d'un altre color, els partidaris de cada un dels bàndols les giraven de tant en tant, per despistar els contrincants o passar desapercebuts. *Canviar de jaqueta* va quedar com una expressió que definia un canvi oportunista d'opinió.

De cal Déu

A diferència del que avui dia pensem, aquesta expressió popular feia referència a la fàbrica de licors Déu i Mata, del barri de les Corts de Barcelona.

[Afegit un any després: on s'acostumaven a trencar ampolles i garrafes fent un bon rebombori, i d'aquí va sorgir l'expressió *armar-se la de cal Déu*]

De l'any de la Maria Castanya

Expressió popular que prové del segle xv, exactament de Lugo. Aquesta tal Maria era mestressa d'una taverna i va ser la primera dona que es va pentinar el cabell en forma de castanya (monyo). A més a més, també tenia els cabells d'aquest color. L'expressió fa referència a una cosa remota i passada.

De l'any de la picor

El famós any de la picor a què fem referència quan diem que una cosa és de fa molt de temps va ser el 1471, en què hi va haver una plaga de puces que picaven fort.

De la Seca a la Meca

Al carrer Montcada de Barcelona hi ha el Palau Meca (que actualment forma part del Museu Picasso). Antigament era un lloc de visita imprescindible per als que venien a Barcelona, atesa la seva majestuositat. Després, aquests visitants anaven a la Seca a canviar moneda antiga per la recent encunyada de l'època, que lluià molt més. Del tragar de persones anant i venint dels dos llocs prové aquesta expressió.

Donar carabassa

Quan en les zones rurals, a pagès, s'entaulaven les famílies per fer els tractes d'un festeig, hi havia dues maneres discretes que indicaven la negativa a establir tal relació: en el cas del noi era no realitzar la visita anunciada, amb una excusa concreta; i, en el cas de la noia, era oferir un plat de carabassa en l'àpat al qual s'havia convidat el noi.

Donar gat per llebre

Aquesta expressió prové de l'època en que hi havia fondes que, per estalviar diners, feien aquest bescanvi quan oferien carn als seus clients.

79

El que no es paga amb diners es paga amb dinades

Dinada era un conjunt de coses o serveis que es donaven a canvi d'un diner. En alguns contractes de préstecs s'especificava que el deutor havia de restituir una part del deute o pagament amb diners i una altra amb dinades, és a dir, amb productes o serveis. O sigui, que el que es deu o el que s'ha de pagar es pot fer d'una manera o d'una altra, però s'ha de fer.

Esperar amb candeletes

Aquesta expressió prové de quan s'utilitzaven candeles, la durada de les quals fixava el temps d'un afer concret. Per això, abans que s'apagués la candela s'havien de fer els tractes. Aquesta espera "amb candeletes" va unida a ansietat i desig.

Estar a la lluna de València

Hi ha dues versions de l'origen d'aquesta expressió popular: l'una fa referència a un hostel de València anomenat Lluna i l'altra diu que

hi havia un hostel de molta anomenada que gairebé sempre estava ple i la gent s'havia d'esperar, fins que l'obrien, en una plaça del costat, en forma de mitja lluna.

Estar de pega

Antany, la idea de pega estava directament unida a la de malaltia, a sentir-se dèbil.

Estar en braços de Morfeu

Morfeu, fill del Son i de la Nit, es considerava una divinitat que es dedicava a repartir els somnis entre els mortals. Quan estàs als seus braços, dorms plàcidament.

Estar entre dos focs

Era costum dels druides immolar les víctimes: les feien anar al sacrifici bo i fent-les passar entre dues grosses fogueres.

80

Explicar-ho amb tots els ets i uts

Expressió que prové de les conjuncions *et* ('i') i *ut* ('perquè', 'a fi que'), o sigui, explicar una cosa amb tots els detalls, explicar-ho absolutament tot.

Faixa o caixa

Fa referència al general Prim, que volia aconseguir la faixa de general per la qual fins i tot estava disposat a morir (caixa). La frase feta fa referència, doncs, a morir per una causa.

Fer campana

Prové de l'època de les escoles parroquials, que depenien del rector. Quan un alumne se saltava una classe o no anava a l'escola, el mossèn li imposava un càstig: l'infant havia de fer de campaner de l'església durant un dia o més, cosa que suposava un càstig dur perquè les campanes eren grosses i pesants, i per a un nen petit no era gens fàcil de moure-les.

Fer creu i ratlla

Antigament hi havia el costum de començar una carta amb una creu, i acabar-la amb la rúbrica o “ratlla”. Aquests dos signes, creu i ratlla, són com els dos límits entre els quals tot queda dit i no hi ha discussió possible, o sigui que es dona per acabat.

Fer divendres; Fer dissabte

Antigament, *fer divendres* volia dir fer dejuni, depurar, fer neteja interna del cos.

I *fer dissabte* era fer neteja de la casa. Aquesta expressió encara s'utilitza avui en dia.

Fer figa

Era una expressió feta amb la mà (passar el dit polze entre el dit índex i el dit del mig, tot tancant la mà en forma de puny), que es feia quan passava una bruixa o un bruixot. Avui en dia ho associem a quan una cosa no ha anat bé.

Fer l'ànec

Al barri de Gràcia de Barcelona hi havia la tradició de penjar un ànec viu cap per avall. L'untaven de greix i tant els infants com els adults havien de passar corrent i agafar-lo. El greix feia que fos difícil de fer-ho, ja que les mans, llefiscoses, relliscaven. Evidentment, era una tortura per a l'au desventurada, però motiu de riure per als espectadors. L'agonia de l'ànec féu que es fes cèlebre l'expressió “fer l'ànec”.

Fer la puta i la Ramoneta

Aquesta expressió, que significa donar a entendre el contrari del que se sent, o sigui actuar amb duplicitat, de manera hipòcrita, fent el doble joc, ha anat degenerant amb el pas del temps, perquè l'origen de *puta* fa referència a *put*, o sigui, el que fa pudor, i Ramoneta prové del francès *ramonner*, en referència a algú brut. Per tant, *puta ramoneta* equivaldria a dir “persona pollosa, bruta”, una expressió despectiva. No tenia, doncs, res a veure amb la prostitució. Talment com l'expressió *puta misèria*, on la paraula *puta* fa referència a pudor, no a prostituta; o sigui, en aquest cas voldria dir ‘la misèria que fa pudor’. Moltes expressions populars han anat degenerant amb el pas dels anys i han pres un sentit que en els seus inicis no tenien.

Fer safareig

Antany, les dones rentaven la roba en el safareig públic i, alhora, aprofitaven per xerrar dels afers del poble. Com que s'hi passaven gran part del dia (fins que la roba era eixuta), es comentaven tota mena de xafarderies. D'aquí l'expressió.

Fer-se la barba d'or

Prové d'un costum tant grec com romà, copiat dels perses. La gent molt rica, com a manifestació d'opulència i riquesa, s'entreteixia els pèls de la barba amb fils d'or fins a donar la impressió que tota n'era.

Ficar-se en camisa d'onze vares

Durant l'Edat Mitjana, la cerimònia d'adopció d'un fill tenia unes formalitats molt peculiars. L'adoptant havia de ficar-se l'adoptat per la màniga, molt ampla, d'una camisa, i treure'l pel coll; i després, com a colofó, li clavava un petó al front. Però no sempre aquelles adopcions donaven bon resultat, per la qual cosa, prenent al peu de la lletra els termes del cerimonial, el recel de la gent va encunyar el consell, donat al candidat de l'adopció, que no es fiqués en camisa d'onze vares; o sigui, que no consentís ser adoptat per ningú. El modisme ha quedat com a exhortació a no barrejar-se en qüestions que ens siguin alienes.

Gent de Can Fanga

Malnom despectiu que s'aplica als barcelonins i barcelonines. A finals del segle XIX i principis del XX, la majoria de solars de Barcelona eren buits o en procés de construcció, i els carrers eren plens a vessar de sorra i sauló, ja que encara no es posaven llombardes. Quan plovia, baixaven les rieres i tot s'emplenava de fang. La gent que venia de fora a veure la ciutat se n'emportava aquesta imatge.

Inventar la sopa d'all

Diu la veu popular que va ser al rei Jaume I a qui li va succeir això: creure que havia inventat la sopa d'all, quan ja s'havia inventat molt abans. L'expressió s'adreça a la persona que creu que ha fet una cosa abans que ningú.

Ja cal que es calci

Als ordes de monjos descalços que havien de fer un llarg viatge per camins pedregosos i de mal caminar se'ls permetia, com a excepció, calçar-se. La frase feta es relaciona amb emprendre una feina dura.

Jesús!

Quan algú esternuda, hi ha persones que diuen: “Jesús!”. Antigament es creia que, quan s'esternuda, entren els mals esperits, i per això es demanava la protecció de Jesús. Amb el pas del temps també hi ha qui diu “salut!”, que és una expressió laica.

L'hàbit no fa el monjo

A l'Edat Mitjana, a les persones que s'ho podien permetre, en especial els homes, les enterraven vestides de monjos, amb l'hàbit d'algun orde religiós. Era incoherent que a molts que no havien portat una vida religiosa, al final de la seva vida se'ls vestís així, i d'aquí sorgeix l'expressió popular.

La mare del Tano!

Antigament, els Tanos eren persones que tenien l'ofici de budeller, la majoria dels quals deixaven diners a altres persones cobrant-los interessos molt alts. Hi havia un Tano la mare del qual era una dona gallarda i rica però beneitona i poca cosa, talment com el seu fill. La dona sentia gran afany per casar-se i oferia tant com tenia a qui es volgués casar amb ella, però el problema era que, qui s'hi aparellava, de seguida moria. I així va quedar aquesta expressió popular en referència a “què farem ara?”. L'afegitó “quan era gitano” (“la mare del Tano quan era gitano”) ha estat posterior.

La tradició de la mona de Pasqua

Les padrines i els padrins eren els qui regalaven la mona als seus fills o filloles: un pa de pessic o pa dolç farcit d'ous durs de gallina, tants com anys tenia l'infant.

S'acostumava a menjar després del dinar del diumenge o del dilluns de Pasqua, al camp, després de fer una caminada amb la família.

Les calderes de Pere Botero

Pere Botero representa el dimoni en persona. Sembla que hi havia un tintorer de la Manxa anomenat Pedro Gotello que tenia unes tines de coure, d'un vermell molt viu, per donar tint a la roba. Gotello va anar derivant a *Botello* i d'aquí a *Botero*.

Matar el cuc

Aquesta expressió tan estesa a casa nostra té l'origen en un temps llunyà en què hi va haver una fortíssima epidèmia causada per un cuquet que arribava fins al cor i produïa la mort instantània. Com a solució, es menjava una mínima cosa, en dejú, per deixar satisfet el cuc, i tot seguit es prenia una beguda molt forta que causava la mort a la bestiola. D'aquí sorgeix aquesta frase en referència al fet de menjar alguna coseta abans d'un àpat.

Més val tard que mai

84

Aquesta expressió té l'origen en el filòsof de l'antiga Grècia Diògenes Laerci. Aquest home, ja de vell, va tenir uns desitjos irreprimibles d'estudiar música. Algú proper a ell, quan va saber-ho, li va recordar que ja era massa vell per enredar-se amb aquestes coses. I Diògenes, sense immutar-se, li va respondre amb aquesta frase proverbial.

Molta merda!

L'origen d'aquesta expressió es remunta al segle XIX, quan encara no existien els cotxes motoritzats i les persones es traslladaven amunt i avall en carruatges i cotxes de cavalls. El carrer quedava ple de caques de cavall i les persones les trepitjaven. Com més merda hi havia a dins del teatre, més gent volia dir que hi havia entrat i, per tant, més entrades venudes. D'aquí va sorgir aquesta expressió per desitjar-se sort entre els actors.

N'hi ha per llogar-hi cadires

Antigament, quan en un acte públic s'havien de llogar les cadires perquè el públic hi pogués seure, volia dir que aquest acte no valia la pena.

Net com una patena

La patena és el recipient on es posa l'hòstia durant la missa, entre l'oració del Parenostre i el moment de ser consumida. És un platet d'or o d'un altre metall preciós (habitualment daurat) que acostuma a estar sempre net i brillant. El fet que s'hi dipositin les oblees fa que es tingui una cura molt especial en la seva neteja, i d'aquí sorgeix l'expressió popular.

No hi ha tutia

Tutia era un medicament molt usat antigament per guarir les inflamacions de la vista. Aquesta expressió té el sentit que una cosa no té remei.

Nou de trinca

Antigament, les pilotes de cuir fetes pels sabaters eren trincades, o sigui, fetes botar perquè perdessin la forma rugosa i fossin totalment rodones.

Passar als annals

Expressió provinent de la pràctica romana d'escriure els fets més destacables que havien succeït al llarg de l'any en uns registres oficials anomenats *annals*. O sigui, deixar escrita la història.

Passar la nit en blanc

Aquesta expressió popular prové de l'època dels cavallers, que havien de passar una nit sencera reflexionant i resant i ho feien vestits de blanc, que significava la indubtable puresa.

Passar per la pedra

La pedra a què fa referència aquesta expressió era un preparat a base d'àcid nítric, pols d'argent i conglomerats per guarir certes malalties venèries. L'aplicació del medicament produïa grans dolors al pacient. Passar per la pedra significava passar-ho malament.

Per quins set sous?

Aquesta locució ve d'un ús medieval que condemnava a pagar set sous (moneda de l'època) a aquella persona que donava un consell no demanat o que es ficava allà on no el demanaven. És una manera emfàtica de demanar per quina raó o causa cal fer una cosa.

Perdre l'oremus

L'oremus és la beta que es posa dintre dels missals (també alguns llibres en porten) per no perdre el punt. Per tant, cal no perdre l'oremus per no quedar desorientat, confús, perdut en el propi camí.

Posar al bany Maria

Diu la veu popular que sembla que va ser una tal Maria, anomenada també "la jueva", una dona que era alquimista, qui va inventar això de posar aigua a bullir i, tan bon punt ho fa, apagar el foc tot seguit per posar-hi alguna cosa a dintre.

Posar els punts sobre les is

Per diferenciar la lletra *i* d'altres lletres que se li assemblaven com la *l*, el segle XII es va decidir posar-hi un punt a sobre. Això s'ha mantingut fins a l'actualitat.

Que santa Llúcia et conservi la vista

Aquesta expressió va ser popularitzada per les modistes i les nenes que, antany, anaven a costura. Demanaven a santa Llúcia, considerada popularment la patrona de la vista, que els la conservés, en bé de la seva professió.

Qui l'encerta, l'endevina

Expressió popular que prové del cas d'un metge que tenia quatre mil receptes preparades. Cada vegada que visitava un malalt, després de fer-li tota mena de preguntes per saber com es trobava, en treia una a l'atzar i la hi lliurava. La veu popular diu que, per sort del metge, malalt que visitava, malalt que curava.

Quina ganga!

La ganga és un ocell molt difícil de caçar perquè calcula molt bé la distància per allunyar-se del perill. D'aquí sorgeix l'expressió popular; o sigui, que aconseguir una ganga és tot un triomf.

Remenar les cireres

Aquesta expressió popular prové del joc de mateix nom en què un jugador ha de pescar cireres que suren dins d'un gibrell ple d'aigua mentre un altre jugador, que és qui mana el joc, va remenant-les amb un pal per tal de dificultar-ne la pesca.

Roda el món i torna al Born

Encara que de l'origen d'aquesta expressió popular en trobem diverses explicacions, avui en dia té el sentit que, per molt que vagis a molts llocs, acabes tornant al lloc d'inici, ja sigui perquè la vida t'hi ha tornat a portar o, simplement, perquè en els llocs on has anat no has trobat el que esperaves o no t'hi has sentit bé.

Semblar el cul d'en Jaumet

Voltava per la ciutat de Barcelona un captaire anomenat Jaumet, un home amb un capell enfonsat fins a les orelles, vestit de manera esparracada i que feia sonar un flabiol amb notes inharmòniques i discordants, tot ballant de manera sacsejada amb el seu cos. Del seu continuat bellugueig, en va sortir l'expressió popular *semblar el cul d'en Jaumet*.

Ser de la màniga ampla

A la plaça del convent de santa Caterina, a Barcelona, on ara es troba el mercat, als matins hi havia frares i capellans que confessaven els fidels. Es distingien, els uns dels altres, perquè els capellans duïen sotanes i hàbits amb la màniga estreta i, en canvi, els frares les duïen amb la màniga ampla. La gent que anava a confessar-se tenia preferència pels frares perquè feien la vista grossa i perdonaven els pecats amb més facilitat. D'aquí sorgeix l'expressió popular *ser de la màniga amplea*, en el sentit de deixar passar més coses.

Ser més famós que la Monyos

La Monyos era una dona (Lola Bonella, 1851-1940) que, després de perdre una filla, va quedar una mica trastocada i que deambulava per la ciutat, en especial pel que ara coneixem com el Raval, vestida de manera extravagant i amb un ram de flors a la part alta del seu cabell recollit. Va ser un personatge molt conegut i estimat a Barcelona que va batre el rècord de popularitat a la ciutat comtal.

Ser un mestre tites

Al carrer de les Carretes de Barcelona s'hi va instal·lar la primera escola de minyons del Raval. El seu mestre, un home miseríós i famèlic (com la majoria dels qui es dedicaven a l'ensenyament), compartia la seva tasca amb la cria d'aviram. Al costat de l'escola tenia un gran galliner i els seus alumnes passaven el temps entre els llibres d'estudi i les gallines. D'aquí va sorgir l'expressió *mestre tites*, en referència al fet d'estar sempre entre gallines, anomenades popularment *tites*, o sigui, a haver de dependre d'altres feines per poder tenir un sou digne.

Ser un poca-solta

La *solta* és un terme propi dels filadors i teixidors. Quan el fil no es deixava anar massa, en deien poca-solta.

Ser un setciències

Aquesta expressió fa referència a les set ciències que formaven el *trivium*, les disciplines relacionades amb el llenguatge (gramàtica, retòrica i dialèctica), i el *quadrivium*, les disciplines relacionades amb la ciència (música, astronomia, aritmètica i geometria). L'expressió fa referència a presumir de saber-ho tot.

Ser una casa de barrets

A la plaça Reial de Barcelona, un dels primers establiments que s'hi van obrir va ser un bordell dissimulat sota l'aspecte d'una botiga de venda de barrets. Tots els barrets costaven el mateix preu. Si el client pagava amb una moneda de major valor, volia dir que podia pujar a l'entresòl perquè li tornessin "el canvi". Amb tot, avui en dia l'expressió *ser una casa de barrets* fa més aviat referència a ser un lloc on tothom fa el que vol.

Ser una faluga

Sembla que l'expressió fa referència a unes barquetes petites d'un pal i rem, de moviments ràpids i fàcils, que servien per ajudar les naus més grans. Però també podria fer referència a l'esquirol, que popularment també s'anomenava *faluga*.

Si no et portes bé, se t'emportarà l'home del sac

Per propagar l'aversion a viatjar en diligència, primer, i més tard en ferrocarril, es deia que les rodes havien de ser untades amb greix de criatura i que per les ciutats i viles anaven homes amb un sac al coll que, amb enginys i enganys, procuraven portar els infants a un despoblat; allà els degollaven i els ficaven dintre d'un sac. En treien el greix i el venien a preus elevadíssims a les agències i a les companyies dels ferrocarrils. Aquesta creença creà aquest personatge popular, símbol de la por: l'home del sac.

Tallar el bacallà

En els convents de monjos era el pare abat qui s'encarregava de partir el tall i fer les diverses racions a l'hora dels àpats. Així sorgí, doncs, l'expressió popular en referència a qui té la màxima autoritat en un afer.

89

Tenir el ball de sant Vito

Aquesta expressió feia referència tant als infants, que no paraven quiets, com a les persones que patien l'anomenada *malaltia de Huntington*, una malaltia neurodegenerativa hereditària que afecta els ganglis basals del cervell i provoca moviments incontrolables, i demanaven la protecció de sant Vito, patró dels ballarins i també dels epilèptics.

Tirar-se una cosa a l'esquena

Fa referència a l'època en què les noies havien de pentinar-se tirant-se els cabells enrere per no tenir malentesos ni problemes amb els seus pares, ja que les noies solteres havien de dur el cabell diferenciant-se de les casades o vídues.

Tocar el dos

L'arrencada de la diligència que sortia de Les Rambles de Barcelona solia ser molt laboriosa. La menaven un minyó, que era el que duia el fuet, i el majoral, que era qui conduïa. Quan el vehicle havia de sortir, el minyó tocava el dors de l'animal amb el fuet, i aleshores la galera arrencava. D'aquí sorgeix el fet de tocar el dors (que fonèticament sona com "dos") i arrencar a caminar, o sigui, marxar.

Trencar les oracions

Hi havia una devoció religiosa molt curiosa que consistia a donar tota la volta a les muralles de Barcelona sense aturar-se, tot resant unes oracions. Calia fer-ho nou dies seguits. Si durant el trajecte es coincidia amb alguna persona que l'interrompia, es deia que "les oracions s'havien trencat" i calia començar de nou. D'aquí que, quan una persona és molestada en la seva tasca i ha de tornar a començar o no vol que la interrompin, utilitza aquesta expressió.

Treure el ventre de pena

90

Expressió fina, talment com dir "anar de ventre", per dir que hem de fer caca (com se'ls diu, sense tants preàmbuls, als nens i nenes petits). És curiós que el nostre llenguatge popular estigui ple d'expressions que tenen a veure amb la caca i el cul: *molta merda* (desig de bona sort en el món teatral), *merda!* (quan algú s'equivoca), *l'hem cagada* (quan no surt bé alguna cosa), *has trepitjat merda* (en el sentit de tenir mala sort), *cago en dena* (quan estem enfadats), *caca, caca!* (adreçant-nos als infants quan agafen una cosa de terra), *ser un caganiu* (ser un infant), *ser un cagat o cagat de por* (ser poruc), *ser cul i merda* (anar sempre enganxat d'algú), *tenir el cul pelat* (tenir experiència), *tenir el cul llogat* (fer la pilota), *anar de cul per terra* (caure), *ser un cul de món* (ser en un lloc on no hi va ningú), *ser un cul de mal seient* (no parar quiet), *tenir la flor al cul* (tenir sort), *posar un cul com un tomàquet* (pegar), *caure de cul*, *ser un culdolla*, *anar de cul* (anar molt enfeinat), *ser una tifa!* (cosa mal feta), *fer llufa* (espatllar-se), *estar pet* (estar borratxo) o *pixar fora de test*. Si a tot això afegim que posem la figureta del caganer al pessebre; que per Nadal caguem el tió; que diem als nens i nenes que, si no es porten bé, els Reis els portaran una caca en un vàter (existeix en moltes pastisseries una caca comestible dins d'una tassa de vàter de plàstic); i que, fins i tot, hi ha unes galetes petites i arrodonides que reben el nom de *pets de monja...*

algú podria pensar que els catalans i les catalanes tenim un vocabulari ben emmerdat.

Treure'n un pessic

La veu popular diu que la compra de certs pastissos donava dret que la pastissera concedís una gràcia. L'adquisició de pa de pessic permetia de pessigar suaument la venedora.

Un altre gall hi cantaria

Aquesta expressió prové de quan Jesús li diu a sant Pere: "No haurà cantat el gall dues vegades que tu n'hauràs negat tres que em coneixes". Si sant Pere hagués estat valent, potser la sort de Jesús hauria estat diferent. O sigui, depèn de com enfoquem les coses, aquestes poden anar de maneres molt diferents.

Va de pa

Encara que tens cara de pa de ral, no saps el pa que s'hi dona, malgrat que això és el pa de cada dia perquè tendeixes a posar més pa que formatge i acabes essent de pa sucats amb oli.

91

Ves a Can PISTRAUS!

Can PISTRAUS era un bordell i casa de joc que hi havia a la muntanya de Montjuïc. L'expressió s'utilitza en el sentit de dir que "te'n vagis a entretenir una estona i em deixis tranquil".

Ves-te'n a la porra!

La porra era un antic joc de pilota. *Engegar algú a la porra* era enviar-lo a jugar una estona.

Correspondencia

Toni Giménez i Fajardo

Cantant, músic i compositor

Doctor en Pedagogia

www.tonigimenez.cat

tonigimenezfajardo@gmail.com